

سیاست و حکومت در ایران (اندیشه سیاسی و آیین کشورداری)

تألیف

دکتر هادی ویسی

دانشیار جغرافیای سیاسی دانشگاه پیام نور

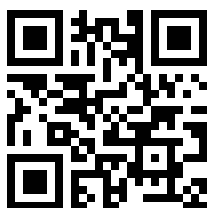
شماره انتشار ۴۷۲۶

شماره مسلسل ۱۲۲۱۴

انتشارات دانشگاه تهران

سرشناسه	: ویسی، هادی، ۱۳۶۰-
عنوان و نام پدیدآور	: سیاست و حکومت در ایران: اندیشه سیاسی و آیین کشورداری / تألیف هادی ویسی.
مشخصات نشر	: تهران: دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات، ۱۴۰۳.
مشخصات ظاهری	: ۳۲۰ ص.
فروست	: انتشارات دانشگاه تهران؛ شماره انتشار ۴۷۲۶.
شابک (چاپی)	: 978-964-03-7829-8
شابک (الکترونیکی)	: 978-964-03-7830-4
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیپا
یادداشت	: کتابنامه.
یادداشت	: نمایه.
عنوان دیگر	: اندیشه سیاسی و آیین کشورداری.
موضوع	: کشورداری - ایران - تاریخ. State Administration--Iran--History
موضوع	: علوم سیاسی - ایران - تاریخ. Political Science --Iran-- History
موضوع	: ایران - سیاست و حکومت. Iran--Politics and Government
شناسه افزوده	: دانشگاه تهران. مؤسسه انتشارات. University of Tehran. Press
رده‌بندی کنگره	: ۱۴۰۴ DSR۶۵/ک۵
رده‌بندی دیویی	: ۹۵۵/۰۰۴۴
شماره کتابشناسی ملی	: ۹۹۵۸۱۶۹

این کتاب مشمول قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان است. تکثیر کتاب به هر روش اعم از فتوکپی، ریسوگرافی، تهیه فایل‌های pdf لوح فشرده، بازنویسی در وبلاگ‌ها، سایت‌ها، مجله‌ها و کتاب، بدون اجازه کتبی ناشر مجاز نیست و موجب پیگرد قانونی می‌شود و تمامی حقوق برای ناشر محفوظ است.

عنوان: سیاست و حکومت در ایران: اندیشه سیاسی و آیین کشورداری
 مؤلف: دکتر هادی ویسی
 ویراستار ادبی: فرشاد رضوان
 نوبت چاپ: اول
 تاریخ انتشار: ۱۴۰۴
 شمارگان: ۱۰۰ نسخه
 ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران
 چاپ و صحافی: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

«مسئولیت صحت مطالب کتاب با مؤلف است»

بها: ۳،۴۰۰،۰۰۰ ریال

خیابان کارگر شمالی - خیابان شهید فرشید فرشی مقدم - مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران
 پست الکترونیک: press@ut.ac.ir - تارنما: <http://press.ut.ac.ir>
 پخش و فروش: تلفکس ۸۸۳۳۸۷۱۲

تقدیم به:

همسر عزیزم

و

فرزندان دلبندم آرش و آریا

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	ذ
مقدمه.....	ز
فصل اول: علم، زمان و مکان و جغرافیای سیاسی تاریخی.....	۱
یکپارچگی و تخصص گرایی در علم.....	۱
رابطهٔ زمان و مکان (جغرافیا و تاریخ) و جغرافیای ناحیه‌ای.....	۳
جغرافیای تاریخی و جغرافیای سیاسی (تاریخی).....	۵
اهمیت جغرافیای سیاسی تاریخی ایران.....	۷
فصل دوم: ایران در بررسی نظریه‌های حکومت.....	۹
دولت و کشور.....	۹
نخستین ساکنان سرزمین ایران.....	۱۱
خاستگاه نام ایران.....	۱۳
نظریه‌های خاستگاه حکومت و مسئلهٔ حکومت در ایران.....	۱۴
فصل سوم: اندیشهٔ سیاسی در ایران.....	۲۹
اندیشهٔ سیاسی.....	۲۹
اندیشهٔ سیاسی ایران شهری.....	۳۱
منابع اندیشهٔ سیاسی در ایران.....	۳۴
الف) اندرزنامه‌های سیاسی.....	۳۵
۱- اندیشهٔ سیاسی اردشیر بابکان.....	۳۷
۲- اندیشهٔ سیاسی تنسر.....	۴۳
۳- اندیشهٔ سیاسی ابن مسکویه و کتاب جاویدان خرد.....	۴۷
۴- اندیشهٔ سیاسی خواجه نظام‌الملک.....	۵۱
۵- اندیشهٔ سیاسی امام محمد غزالی.....	۵۶

ح □ سیاست و حکومت در ایران: اندیشه سیاسی و آیین کشورداری

- ۶- اندیشه سیاسی عنصرالمعالی ۶۱
- ب) نگرش حماسی و اسطوره‌ای ۶۴
- ج) رویکرد فلسفه سیاسی ۶۸
- جمع‌بندی ۷۰

فصل چهارم: حکومت و نظام کشورداری در دوره ایران باستان ۷۳

- حکومت‌های نخستین در سرزمین ایران: عیلامیان و ماناییان ۷۳
- نخستین حکومت آریایی: کشور مادها ۷۵
- حکومت و نظام کشورداری در عصر طلایی و شکوفایی ایران (هخامنشیان) ۷۶
- دوره فترت و سلطه یونانیان: حمله اسکندر و حکومت سلوکیان ۸۳
- نظام کشورداری اشکانیان و احیای ایران ۸۴
- ایران‌شهر و شاهنشاهی ایران و انیران: حکومت و نظام کشورداری ساسانیان ۸۷
- نشانه‌های افول و سراشیبی سقوط حکومت ساسانی ۹۶

فصل پنجم: سیاست و حکومت در دوره اسلامی ۱۰۱

- سرزمین ایران در دوره خلفای راشدین ۱۰۱
- ایران در زیر سلطه امویان و نظام حکمرانی آنان ۱۰۳
- فرهنگ و میراث کشورداری ایرانی در خدمت تمدن اسلامی ۱۰۸
- ایران و نظام حکمرانی عباسیان ۱۰۸
- اسلام و قضیه ایران: مختصات سیاسی و اجتماعی ایران در دو سده نخست اسلامی ۱۱۴
- اندیشه سیاسی شعوبیه و شعوبیگری و تلاش برای احیای هویت ایرانی ۱۲۱
- اهمیت خراسان در دوره اسلامی و حیات سیاسی ایرانیان ۱۲۳
- حکومت‌های محلی ایران در دوره عباسیان ۱۲۶
- سرآغاز حرکت بازخیزی ایران (طاهریان) ۱۲۸
- سرآغاز حرکت استقلال‌خواهی و احیای زبان فارسی (صفاریان) ۱۲۹
- هم‌افزایی اندیشه‌های ایرانی و اسلامی و اوج‌گیری تمدن اسلامی (سامانیان) ۱۳۱
- هسته مقاوم ایرانی: جغرافیای سیاسی تاریخی و ژئوپلیتیک مقاومت طبرستان و دیلمان ۱۳۷

فهرست مطالب □ خ

سرآغاز همسویی استقلال‌خواهی ایرانی و اندیشهٔ سیاسی شیعی (علویان طبرستان)..... ۱۳۹

تلاش برای احیای ایران عهد ساسانی (آل‌زیار/ زیاریان)..... ۱۴۰

حکومت ایرانی شیعی و مقابله با دستگاه خلافت (آل‌بویه/ بویهیان)..... ۱۴۲

جمع‌بندی و تحلیل حکومت‌های محلی و نیمه‌مستقل ایرانی در دورهٔ عباسیان..... ۱۴۶

فصل ششم: حکومت ترکان و نظام حکمرانی و کشورداری آنان..... ۱۵۳

ورود ترکان به سرزمین ایران و روند قدرت‌یابی آنان..... ۱۵۳

بازگشت به اندیشهٔ سیاسی خلافت و انقلاب احیای زبان و هویت فارسی (غزنویان)..... ۱۵۷

حکومت بزرگی در سایهٔ وزارت خواجه نظام‌الملک (سلجوقیان)..... ۱۶۱

ناحیهٔ سرحدی و کانون برخورد تمدنی: جغرافیای سیاسی خوارزم..... ۱۶۷

حذف سیاست‌ورزی ایرانی و خطاهای راهبردی در کشورداری (خوارزمشاهیان)..... ۱۷۱

دولت پنهان و مبارزهٔ مخفیانه (اسماعیلیان)..... ۱۷۹

تحلیل عصر حکومت ترکان و مختصات کشورداری آنان در ایران..... ۱۸۳

خوارزم و فرارود: میراث ایرانی و گذار تاریخی..... ۱۹۲

فصل هفتم: حکومت‌های مهاجمان مغول و ترکمانان و کشورداری آنها..... ۱۹۷

مغولان و ایلخانان: ویرانی بزرگ و حکمت سازندهٔ ایرانی..... ۱۹۷

تحلیل عصر مغولان و ایلخانان..... ۲۰۳

۱- ویرانی و دگرگونی عمیق ساختارهای سیاسی، اجتماعی و دینی..... ۲۰۴

۲- واپسگرایی نظام اقتصادی و ترویج نظام ایلیاتی..... ۲۰۶

۳- وزیر و وزارت و تلاش برای احیای دیوانسالاری ایرانی..... ۲۰۷

عصر فترت و حکومت‌های محلی سدهٔ هشتم (از انقراض ایلخانی تا ظهور تیموری)..... ۲۰۸

تهاجم و ویرانی دوباره و میراث سازندهٔ ایرانی (عهد تیموری)..... ۲۱۲

آیین کشورداری تیموریان..... ۲۱۶

آماده شدن ایران برای ورود به دورهٔ جدید (قراقویونلو و آق‌قویونلو)..... ۲۱۷

فصل هشتم: رستاخیز ایران و کشورداری و حکومت صفویان..... ۲۲۳

فضای سیاسی اجتماعی ایران و نقش تصوف در ظهور حکومت صفویان..... ۲۲۳

د □ سیاست و حکومت در ایران: اندیشه سیاسی و آیین کشورداری

۲۲۶.....	راهبرد مذهب رسمی کشور برای رستاخیز ایران و گفتمان ژئوپلیتیک شاه اسماعیل صفوی
۲۳۱.....	تهدیدهای خارجی و چالش حفظ موجودیت ایران در عهد صفوی
۲۳۷.....	سیاست و حکومت در عهد شاه طهماسب
۲۴۳.....	سیاست تسامح و تساهل و اجتماع نخبگانی (عهد شاه عباس اول)
۲۴۹.....	کشور و دولت در عهد صفویه
۲۵۳.....	نظام سیاسی اداری حکومت صفویه
۲۶۲.....	جمع بندی و تحلیل حکومت و سیاست عهد صفوی
۲۶۹.....	فصل نهم: مختصات سیاست و حکومت در ایران
۲۶۹.....	۱- استمرار کشور و حکومت
۲۷۰.....	۲- امتزاج دین و سیاست
۲۷۱.....	۳- چرخه موج های اقتدار و افول حکومت
۲۷۲.....	۴- وزیر و وزارت و دیوانسالاری
۲۷۳.....	۵- تهدیدهای خارجی و اشتباهات راهبردی
۲۷۴.....	۶- دوگانه های سیاسی و ژئوپلیتیکی
۲۷۵.....	میراث سیاست ورزی و حکومت مندی ایرانی و بازنمایی آن در حکمرانی امروز ایران
۲۸۱.....	منابع
۲۹۳.....	نمایه

پیشگفتار

این کتاب مقدمه‌ای بر سیاست و حکومت در ایران با تمرکز بر اندیشه سیاسی و میراث و آیین کشورداری است که با رویکرد تاریخی و با نیم‌نگاهی به حال و آینده ایران نوشته شده است. این کتاب نه بر اساس روایتگری تاریخی، بلکه با رویکرد نقادانه و نگرش واکاوی فعال تاریخ و فلسفه تاریخ برای استفاده امروز تألیف و تصنیف شده و برای دانشجویان و علاقه‌مندان جغرافیای سیاسی، علوم سیاسی، تاریخ، علوم اجتماعی و علاقه‌مندان به فرهنگ و تمدن ایران سودمند است.

کوشش نگارنده در این پژوهش و کتاب آن بوده است که برای جمع‌آوری داده‌ها و مطالب مورد نیاز، از منابع اصیل و کتاب‌های مرجع و آثار صاحب‌نظران بهره‌برم و از منابع دسته دوم و چندم و شبه‌علمی پرهیز کنم. برای نگارنده مسلم است که این نوشتار مانند سایر کتاب‌های منتشر شده، خالی از ایراد و اشکال نیست. به تقریب تمام پژوهش‌های انجام گرفته و کتاب‌های منتشر شده همواره می‌توانستند بهتر و بهتر باشند و با کیفیت علمی بالاتری نوشته شوند. برای بهتر و باکیفیت بودن منتهایی وجود ندارد. اعتبار، ایراد و اشتباهات کتاب‌ها در نگاه تیزبین عالمان و نقد علمی و نگاه متعدد و متفاوت اندیشمندان و صاحب‌نظران نمایان خواهد شد. به‌همین دلیل، از دانشجویان، خوانندگان مطلع و صاحب‌نظران استدعا دارم بر نگارنده منت گذارند و هر گونه اشتباه و ایراد فاحش این کتاب را بدون ملاحظه بیان کنند تا ضمن یادگیری این جانب، اصلاح مطالب در چاپ‌های احتمالی آینده اعمال شود.

از همسر و فرزندانم که در پنج سال گذشته با از خود گذشتگی و ایجاد فضای آرامش و عطوفت، زمینه مطالعه، پژوهش و تألیف این کتاب را فراهم کردند، بسیار سپاسگزارم. از ارزیابان و داوران محترم کتاب که با ارائه پیشنهادها و نظرهای ارزشمند و عالمانه خود موجب تصحیح برخی مطالب و تقویت بار علمی کتاب شدند، صمیمانه تشکر می‌کنم. قدردان همکاری و دقت نظر مدیران و کارشناسان محترم انتشارات دانشگاه تهران هستم. از اینکه فرصت چاپ و نشر این کتاب را فراهم کردند، صمیمانه تشکر می‌کنم.

هادی ویسی

خرداد ۱۴۰۳

مقدمه

در هر یک از رشته‌ها و زیرشاخه‌های علمی علوم انسانی و اجتماعی، به‌درستی درس‌های متعددی دربارهٔ بنیان‌های فلسفی، مفاهیم، مبانی، نظریه‌ها، رویکردها و دیدگاه‌های نظری وجود دارد و در کنار آنها درس‌هایی در خصوص مطالعات مصداقی، موردی، ناحیه‌ای و میدانی مشاهده می‌شود. این دسته‌بندی در علوم جغرافیایی، سیاسی و اجتماعی، به‌دلیل موضوع مورد مطالعه که بر دولت، فضا و جامعه تمرکز دارد، بیشتر از نظام‌های علمی دیگر مشاهده می‌شود. در همین زمینه، مبانی و بنیان‌های نظری، شالوده و تنهٔ اصلی هر نظام علمی را تشکیل می‌دهد و مورد پژوهی و مصداق‌ها، شاخه و برگ‌های آن و به‌ویژه میوه‌های نظام علمی هستند. به‌همین دلیل، در پژوهش‌های علمی بسیار مرسوم و معمول است که ابتدا دیدگاه‌های نظری و نظریه‌های مرتبط با بحث ارائه شود تا چارچوبی برای بحث شکل گیرد و قوام‌دهنده و هدایتگر موضوع و مسئله باشد و سپس بر اساس آن عارضه و مسئلهٔ جدید (مورد و مصداق) مطالعه می‌شود و مورد واکاوی و تبیین قرار می‌گیرد. گرچه این کتاب به‌صورت خاص بر روی سیاست و حکومت در ایران و اندیشهٔ سیاسی و میراث و آیین‌های کشورداری ایرانیان تمرکز دارد، از مباحث نظری نیز غافل نبوده و به فراخور بحث، برای روشن‌تر شدن موضوعات مطالبی ذکر شده است.

پیدایش حکومت و دولت، نقطهٔ عطف تاریخ بشر است. در حقیقت، حکومت و دولت، مهم‌ترین اختراع و دستاورد جمعی بشر محسوب می‌شود، چرا که تمام پیشرفت‌ها و دستاوردهای مدنی و تمدنی انسان در ذیل حکومت و دولت شکل گرفته است. دولت و حکومت نشانهٔ مدنیت، پیشرفت و بیانگر سیر تکوین و تکامل زندگی اجتماعی و سیاسی انسان‌هاست. انسان‌ها برای ساماندهی امور جامعهٔ خویش و برای تنظیم روابط اجتماعی و ایجاد نظام و امنیت و حفاظت از خود و تلاش برای بهبود سطح زندگی اجتماعی و پاسخ به نیازهای عمومی، نیازمند دولت و حکومت هستند. دولت‌ها در گذشته‌های دور به‌شکل ساده و بر اساس نظام عشیره‌ای و قبیله‌ای و متناسب با نیاز جامعه به‌وجود آمدند و به‌تدریج با پیچیدگی امور جامعه در مسیر تحول و تکامل قرار گرفتند. بدیهی است در مراحل مختلف تاریخ، تکامل دولت‌ها در مناطق مختلف جهان یکسان نبوده و تفاوت‌های چشمگیری میان جوامع مختلف در دولت‌سازی و حکومت‌مندی وجود داشته است. سیر تکامل دولت‌ها و حکومت‌ها به‌صورت خطی و مستقیم نبوده و فراز و فرودهای زیادی را تجربه کرده‌اند.

کیفیت حکومت‌مندی و پیشرفتگی یا عقب‌ماندگی کشورها در چگونگی پاسخ به پرسش‌های پیش‌رو نهفته است. بر مبنای چه ارزش و معیارهایی باید روابط اجتماعی تنظیم شود؟ چه چیزی باید ترویج شود و چه چیزی ممنوع است؟ برای بهبود زندگی اجتماعی جامعه چه باید کرد؟ چه کسی فرمانروا و چه کسانی فرمانبردار است؟ حاکمان از طریق چه فرایندهایی و توسط چه سازوکاری، قدرت و حکومت را در اختیار می‌گیرند؟ چه کسانی صاحب قدرت و اصحاب تصمیم‌گیری هستند؟ چگونه حاکمان از قدرت خلع می‌شوند؟ ساختار توزیع قدرت باید چگونه باشد؟ اولویت‌های جامعه و کشور چیست؟ نظام سازماندهی سیاسی فضایی و اداری، باید چگونه باشد؟ و سازوکار همکاری و رقابت، باید چگونه باشد؟ به‌طور کلی، پاسخ به این پرسش‌ها موضوع علم سیاست است و جغرافیای سیاسی به‌عنوان نظام علمی بین‌رشته‌ای و تلفیقی در مطالعه روابط سیاست با فضای جغرافیایی و مطالعه پدیده‌های سیاسی فضایی، به‌صورت مستقیم یا غیرمستقیم با این سؤال‌ها مواجه است. آنگاه که مطالعه سرزمین، حکومت و ملت به‌عنوان اجزای ساختاری کشور در میان باشد، جغرافیای سیاسی بیش از هر زیرنظام علمی، صلاحیت ورود به بحث و تحقیق را دارد.

مردم ایران در بیش از ۲۵۰۰ سال پیش، برای اداره امور عمومی جامعه خود، تنظیم روابط اجتماعی و بهبود زندگی و دفاع از خود، فلات ایران را سازماندهی سیاسی کردند و حکومت و دولت را تشکیل دادند. از آن زمان، آرمان سیاسی آریاییان در فلات ایران، به تشکیل دولت و کشور ایران منجر شد. کشور ایرانی مادها یک واحد سیاسی قومی با ساختار قبیله‌ای و عشیره‌ای نبود، بلکه سطح مناسبی از حکومت‌مندی و مدنیت داشت. تجربه نخست حکومت ایرانیان، زمینه‌ساز حکومت و دولت بزرگ هخامنشیان شد و سطح پیشرفته‌ای از ساختار سیاسی و حکومت‌مندی و تمدنی را ایجاد کردند که تا آن زمان نظیر نداشت. ایران از معدود کشورهای جهان محسوب می‌شود که استمرار تاریخی بلندمدت داشته و بر همین اساس از دیرباز فلات ایران و اجزای پیرامونی وابسته به آن، همواره یکی از کانون‌های مهم و اصلی گهواره تمدن و فرهنگ بشری بوده است.

از سرآغاز تاریخ، سرزمین ایران در موقعیت کانونی و محوری قرار داشته و سرنوشت سیاسی و تاریخی ایران، با موقعیت مکانی و جغرافیایی آن گره خورده است. سرزمین ایران نه تنها در موقعیت راهبردی و موقعیت جغرافیایی منحصر به فرد در منطقه و آسیا قرار گرفته است؛ بلکه همواره به‌عنوان سرزمینی غنی و جذاب با فرصت‌های فوق‌العاده اقتصادی، سیاسی، نظامی و ژئوپلیتیکی، مورد توجه ساکنان مناطق پیرامونی و جهانیان بوده است. کشور ایران در طول تاریخ در نقش پیونددهنده جهان شرق و غرب و در موقعیت لولایی، محل اتصال تمدن غرب و شرق و پل ارتباطی سرزمین‌های اوراسیای مرکزی با نواحی جنوبی و کرانه‌های دریایی و شبه‌قاره هند بوده است. این موقعیت چهارراهی و کانونی، در سرنوشت ایران و بالندگی تمدنی ایران نقش بسزایی داشته و همزمان نیز تهدیدآمیز و بلاخیز بوده و موجب شده است که سرزمین ایران در

مقدمه □ ش

کانون توجه قدرت‌های جهانی و یورش اقوام صحراگرد و ماجراجو قرار گیرد. کیفیت حکومت‌مندی و دستاوردهای تمدنی ایران، متأثر از موقعیت مکانی و در کشاکش رقابت‌های ژئوپلیتیکی و منطقه‌ای فرازنشیب‌های زیادی داشته است. در عین حال، دانش و خرد ایرانی و قدرت فرهنگی و نرم‌افزاری ایرانیان موجب شده‌اند که ایران از تهدیدهای بزرگ تاریخی، با زحمت اما به سلامت عبور و تهدیدها را به فرصت تبدیل کند و بر این اساس استمرار پرافتخار تاریخی و سیاسی داشته باشد.

در دوره ایران باستان، حکومت و تمدن‌های درخشان هخامنشیان، اشکانیان و ساسانیان به صورت پیشرو و در پیشانی تمدن جهانی ظاهر شدند و میراث گرانبهای سیاسی، فرهنگی و اجتماعی را ایجاد کردند. در دوره اسلامی با وجود تسلط اعراب بر ایران و پیامد آن چالش‌های هویتی و فرهنگی و بحران‌های سیاسی، دیرزمانی نگذشت که رستاخیز ایران شروع شد و اقوام مهاجم عرب و سپس ترک و ترکمن و مغول مجذوب حکمت و فرهنگ، قدرت نرم‌افزاری و نظام علمی و خردورزی ایرانیان شدند. نه تنها در دوره اسلامی اقوام مهاجم پس از مدت کوتاهی در فرهنگ و تمدن ایران ذوب شدند، بلکه در دوره ایران باستان نیز یونانیان که دارای تمدن عظیم و درخشان در جهان قدیم بودند؛ گرچه به لحاظ سیاسی و نظامی ایران را تسخیر کردند، نتوانستند بر فرهنگ ایرانی غلبه کنند و یونانیان مهاجم، پس از مدتی در تمدن و فرهنگ غنی ایران مستحیل شدند.

استمرار تاریخی ایران که خود معجزه تاریخ است، نمی‌تواند امر تصادفی و ساده‌ای باشد. اندیشه سیاسی خردگرایانه و وجود اندیشمندان و خردورزان بزرگ در سپهر سیاسی ایران که موجب حکومت‌مندی و فرهنگ غنی کشورداری و نظام دیوانی شده است، در تداوم تاریخی ایران و عبور ایران از پیچ‌ها و گردنه‌های بزرگ تاریخ نقش بسزایی داشته‌اند. میراث تمدنی و نظام و آیین کشورداری و حکومت‌مندی ایرانیان، به‌عنوان گنجینه‌ای بزرگ نیازمند مطالعه و واکاوی بیشتر است. اگرچه تاریخ عیناً تکرار نمی‌شود و نمی‌توان به نیازهای امروز پاسخ‌های دیروز را داد، تجارب تاریخی درس‌آموز و الهام‌بخش هستند. تاریخ‌نگری به ریشه‌یابی و هویت‌سازی جامعه کمک می‌کند و به موضوعات و مسائل زندگی، معنای عمیق‌تر و دقیق‌تری را می‌گستراند. شناخت میراث فرهنگی و تمدنی و شناخت روندها و فرایندهای سیاسی تاریخی ایران، بخش مهمی از حافظه تاریخی و هویت ملی ماست که در شکل دادن به فرهنگ سیاسی و کنش سیاسی ایران و ایرانیان امروز نقش مؤثری دارد. رویکرد تاریخ‌نگری و پوی فلسفه تاریخ، ما را از اشتباهات بزرگی که در گذشته رخ داده است و شاید در زمان حال به صورت مشابه رخ دهد و تکرار شود، بازمی‌دارد و از راهبردها و رویکردهای خوب نیاکان و پیشینیان که الهام‌بخش، امیدآفرین و معناساز است، می‌توان کمک و درس گرفت تا در خوانش جدید و متناسبی با زمان حال و نیاز روز بازنمایی شود.

این کتاب در ۹ فصل تألیف و تنظیم شده است. در فصل نخست، ابتدا به نگرش‌های علمی در خصوص یکپارچگی و تخصص‌گرایی علم توجه شده است، سپس رابطه زمان و مکان که به نوعی رابطه جغرافیا و تاریخ است، تبیین شده‌اند. آنچه ماده اصلی و هسته بسیاری از شاخه‌های علوم انسانی را تشکیل می‌دهند و جغرافیای ناحیه‌ای نو، به‌عنوان مکتب و رویکرد سودمند و در حال رشدی در پیوند با جغرافیا و تاریخ معرفی شده است. اهمیت جغرافیای تاریخی و جغرافیای سیاسی تاریخی، بخش دیگری از مطالب این فصل خواهد بود که در پیوند با ایران اهمیت آن برجسته شده است؛

فصل دوم ضمن بررسی روند سکونت آریاییان در فلات ایران و خاستگاه نام ایران، به‌صورت خاص بر نظریه‌های خاستگاه حکومت و مسئله حکومت در ایران تمرکز دارد. ضمن معرفی و بیان اندیشه محوری در نظریه‌های خاستگاه حکومت، سعی شده است مطابق با این نظریه‌ها، وضعیت و خاستگاه دولت و حکومت در ایران مورد بررسی تطبیقی و نقد قرار گیرد و سرانجام بر اساس واقعیت‌های دولت و حکومت در ایران، دیدگاه‌های نگارنده بیان شده‌اند؛

فصل سوم به اندیشه سیاسی در ایران اختصاص دارد. اندیشه سیاسی ایرانشهری تبیین و منابع اندیشه سیاسی در ایران به تفصیل معرفی و بررسی و تحلیل شده است. صاحب‌نظران و پرچمداران اندیشه سیاسی در ایران که آثار خود را در قالب اندرزنامه‌های سیاسی و سیاست‌نامه‌ها یا به‌صورت آثار حماسی و فلسفه سیاسی به یادگار گذاشته‌اند، مورد توجه و واری این فصل است؛

از فصل چهارم تا فصل هشتم به تحولات تاریخی و نظام حکمرانی و آیین و هنر کشورداری ایرانیان در دوره‌های باستانی و دوره اسلامی توجه شده است. در این فصل‌ها دوره‌های هخامنشیان، عهد ساسانیان، دوره عباسیان، عصر ترکان و حکومت صفویان، بیشتر واکاوی و ضمن معرفی برخوردهای درونی و بیرونی قدرت، مختصات و بنیان‌های نظام کشورداری و حکمرانی ایرانی تحلیل شده است. بر روی مکان‌ها و فضاهای مهم راهبردی و رویدادهای تاریخی سرنوشت‌ساز در سیر تحول و تکامل ایران تمرکز دارد و خط سیر اندیشه سیاسی ایرانشهری و نظام دیوانی و کشورداری ایران دنبال شده است؛

فصل نهم به نوعی جمع‌بندی و نتیجه‌گیری مطالب فصل‌های قبل است و به مختصات سیاست و حکومت در ایران اختصاص دارد. در این فصل سعی شده است که ضمن استخراج بنیادهای سیاست در ایران و ویژگی‌های برجسته میراث سیاست‌ورزی و حکومت‌مندی ایرانی، به الهام‌بخشی و بازنمایی از آنها در کشورداری و نظام حکمرانی ایران جدید برای حل بخشی از مسائل و بهبود فضا و زیست ایران توجه شود.